
ХИЩЕНКО Л. І.

кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри східних мов,
Національна академія
Служби безпеки України,
м. Київ, Україна

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Стаття присвячена проблемі формування соціокультурної компетентності майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки. У статті подано методичні рекомендації щодо формування соціокультурної компетентності майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки з урахуванням професійної спрямованості іноземного навчання.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, майбутні спеціалісти у сфері забезпечення державної безпеки, шляхи формування соціокультурної компетентності, методичні рекомендації.

Статья посвящена проблеме формирования социокультурной компетентности будущих специалистов в сфере обеспечения государственной безопасности. В статье представлены методические рекомендации по формированию социокультурной компетентности будущих специалистов в сфере обеспечения государственной безопасности с учетом профессиональной направленности иноязычного обучения.

Ключевые слова: социокультурная компетентность, будущие специалисты в сфере обеспечения государственной безопасности, пути формирования социокультурной компетентности, методические рекомендации.

The article is devoted to the problem of forming the socio-cultural competence of future specialists in the sphere of ensuring of state security. The article presents methodological recommendations on the formation of the socio-cultural competence of future specialists in the sphere of ensuring of state security, taking into account the professional orientation of their foreign-language teaching.

© ХИЩЕНКО Л. І. 2017

Key words: socio-cultural competence, future specialists in the sphere of state security, ways of forming socio-cultural competence, methodological recommendations.

Постановка проблеми. Входження України у міжнародні структури колективної безпеки актуалізують питання вдосконалення освітнього процесу у вищих військових та спеціальних навчальних закладах сектору безпеки. Підготовка майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки здійснюється відповідно до вимог практики із урахуванням пріоритетних завдань Служби безпеки України (далі СБ України).

Національна академія СБ України готує спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки, здатних вирішувати службові завдання за умови володіння системою певних загальнонаукових, соціально-особистісних, фахово-орієнтованих і професійних компетентностей, а саме: адміністративно-правової, службової, спеціальної мовної та соціокультурної.

Проблема формування соціокультурної компетентності перебуває в центрі нашої уваги у зв'язку із реалізацією мети професійної підготовки майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки, що потребує якісно нових підходів до формування зазначеної компетентності. Готовність майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки до здійснення іншомовної професійної діяльності потребує формування соціокультурної компетентності (далі – СКК), що визначає їхню спромож-

ність конструктивно діяти в специфічних ситуаціях міжкультурної взаємодії, пов'язаних із особливостями службової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування соціокультурної компетенції/компетентності знайшла своє обґрунтування в роботах Н. Білоцерківської, Л. Брацуна, І. Воробйової, Л. Грішаєвої, І. Закирьянової, Т. Колодько, Ю. Кузьменко, Р. Мін'яр-Белоручева, В. Сафонової, П. Сисоєва, В. Топалової, С. Шехавцової та ін. Теоретичні та методичні питання формування СКК в процесі професійно-орієнтованої мовної підготовки в немовному вищому навчальному закладі розглядаються в ряді дисертаційних робіт (Т. Белова, Н. Бобаль, М. Ванягіна, Р. Гришкова, І. Жукевич, Н. Мороз, Л. Панченко, С. Пахотіна, Н. Петрищева та ін.).

Зазначені вище дослідження сприяють систематизації наукової думки щодо СКК, проте, проблема формування СКК майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки розроблена недостатньо та потребує подальшого наукового пошуку.

Отже, **метою** даної статті є пошук шляхів формування соціокультурної компетентності майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки та надання рекомендацій щодо її формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений аналіз робіт

з проблеми формування СКК дозволив зробити висновок, що на даний час успішно функціонують різні методики формування СКК, що постійно розвиваються, удосконалюються та збагачуються результатами наукових досліджень і педагогічного досвіду.

Професійноорієнтоване навчання іноземній мові в системі СБ України передбачає врахування особливостей майбутньої діяльності спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки та потребують розробки методичних рекомендацій для науково-педагогічного складу, що сприятимуть формуванню СКК, підвищенню якості іншомовної підготовки, зростанню внутрішньої мотивації до вивчення іноземної мови, використанню її в майбутній професійній діяльності та формуванню професійно значущих якостей, таких як соціокультурна спостережливість, неупередженість, такт, толерантність, загальна ерудиція, комунікабельність, швидке запам'ятовування великих обсягів інформації, оперативність, дисциплінованість, необхідних для виконання службової діяльності.

Отже, пропонуємо методичні рекомендації для викладачів іноземної мови, що спрямовані на формування СКК:

1. Формування соціокультурної компетентності майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки можна досягти лише за умови реалізації усіх аспектів іншомовної освіти: навчального, розвиваючого, виховного та пізнавального [1].

Завдання навчального аспекту передбачають формування мовних навичок і умінь; комплексне оволодіння усіма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням, письмом, читанням, мовленням (академічне й професійне спілкування в заданих ситуаціях).

Завданням розвиваючого аспекту є розвиток основних психічних функцій і лінгвістичних здібностей, що є засадничими в процесі оволодіння іноземною мовою, а саме: пам'ять, мислення, аналітика, логіка, увага, уява, сприйняття, оперативність, швидкість; здатність до імітації, здогадки, антиципації, диференціації; розвиток фонемного почуття; здатність адаптуватися до спілкування з комунікантами різних вікових та гендерних груп та нових мовних ситуацій.

Завдання виховного аспекту передбачають виховання толерантності та шанобливого відношення до країни, мови якої вивчається, її культури, а також розвиток навичок самостійної роботи при оволодінні іноземною мовою у позааудиторний час.

Завдання пізнавального аспекту включають оволодіння знаннями про історичну, соціальну, економічну, політичну, культурну та професійну сфери життя в країні, мова якої вивчається; про особливості функціонування мови в соціально-культурних умовах, що постійно змінюються; пояснюють систему цінностей народу, його релігію, світогляд і світобачення, що необхідно для того, щоб зруйнувати негативні стереотипи та зняти упередження [1; 4].

2. Характерною ознакою процесу формування соціокультурної компетентності майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки має стати комунікативна спрямованість, що передбачає мовленнєву діяльність в навчальних ситуаціях, що стають дійсним стимулом до спілкування. Комунікативна атмосфера повинна пронизувати все заняття, починаючи з повідомлення викладачем мети заняття і закінчуючи підведенням підсумків заняття. Виконуючи комунікативну вправу або завдання, майбутні спеціа-

лісти у сфері забезпечення державної безпеки вирішують поставлене викладачем розумово-мовленнєве завдання, тобто його мовлення пов'язане з конкретною природною або штучно створеною ситуацією спілкування.

3. З метою введення майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки у мовленнєве середовище, приведення їх до готовності співпрацювати, на початку заняття необхідно створити сприятливу, творчу атмосферу. Вирішити це завдання допомагає мовленнєва зарядка. Особлива увага приділяється мовленнєвій зарядці, що проводиться у формі бесіди за певною темою. Вона повинна включати засвоєний соціокультурний матеріал, але спонукати до вивчення нового. Приводом для бесіди може бути актуальна подія, випадок, реакція на будь-яке твердження або заяву політичного діяча. Найбільш цінним для майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки, на наш погляд, є огляд поточних подій у галузях політики, економіки та культури, що характеризуються різноманітністю та новизною.

4. Для ефективного формування соціокультурної компетентності майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки необхідно здійснювати ретельний відбір навчального соціокультурного матеріалу. При відборі навчального матеріалу рекомендується керуватися наступними критеріями: пізнавальною та практичною цінністю; професійною спрямованістю; поєднанням лінгвістичної та соціокультурної інформації; жанровим розмаїттям; відображенням основних контекстів/ситуацій міжкультурного спілкування; достовірністю інформації, що пропонується для обговорення; проблемністю завдань; урахуванням міжпредметних зв'язків.

5. Для формування СКК доцільно використання переважно автентичного мовного матеріалу, призначеного для різних каналів сприйняття, відповідає вимозі одночасного вивчення мови й культури [5; 6], стимулює пізнавальний інтерес, сприяє відтворенню реальної ситуації спілкування. Головне завдання викладача на етапі роботи з автентичним матеріалом – це підбір аудіо або відео матеріалу, який був би цікавим, інформативно-змістовним, доступним розумінню, відповідав сучасній реальності іншомовного суспільства та створював би сприятливі умови для оволодіння нової культурознавчої, країнознавчої і лінгвокраїнознавчої інформації, мовною поведінкою носіїв мови, сприяв би їх знайомству з побутом народу, його культурою. Необхідно також відзначити, що аудіо/відео текст повинен включати такий обсяг і темп, який відповідає рівню знань.

Лексичне наповнення автентичних друкованих текстів має бути різноманітним, знайомство з новою фоновою, конотативною лексикою, реаліями, ідіомами, фразеологічними зворотами, прислів'ями та приказками – викликати емоційний відгук у майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки. Одним із завдань викладача при роботі з текстом є методично грамотна організація етапів роботи з ними: дотекстовий (створення мотивації та зняття можливих труднощів сприйняття); текстовий (сміслова обробка одержаної інформації); післятекстовий (вилучення найбільш значущої інформації); творчий (інтерпретація прочитаного) [2].

Щоб допомогти майбутнім спеціалістам у сфері забезпечення державної безпеки засвоїти розмовні патерні, властиві іноземній мові, що вивчається, необхідно використовувати аудіо-

отексти, які ілюструють стандартні ситуації спілкування та навчають мовній поведінці в різних життєвих обставинах. До того ж, дуже важливий звуковий ряд (шум транспорту, розмови перехожих, музика, телефонні дзвінки, індивідуальні особливості вимови носіїв мови, тобто чоловічий чи жіночий голос, діалект, дефекти мови, дикція, тембр, емоції тощо), він допомагає формуванню навичок сприйняття іноземної мови на тлі різноманітних перешкод, з якими співробітники спецслужб неминуче стикаються під час виконання службової діяльності.

6. Важливим фактором формування соціокультурної компетентності є застосування новітніх технологій навчання: технології критичного мислення, проектної діяльності, навчання у співпраці, ігрових технологій, технології розвиваючого навчання [3]. Одним з найбільш продуктивних технологій є проектна діяльність, так як вона створює можливість для особистісного зростання майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки, орієнтує їх на розкриття творчого потенціалу і розвиток пізнавальних інтересів. Алгоритм роботи за технологією проектів: висування гіпотези, створення проблемної ситуації, аналіз проблеми, конкретизація та осмислення, реалізація, презентація. Дана технологія ефективна, оскільки в її основі завжди соціокультурна проблема, що потребує вирішення; майбутній спеціаліст у сфері забезпечення державної безпеки діє, рухаючись від простого до складного, самостійно працює над новим соціокультурним матеріалом, мислить, формуючи свою точку зору, свою думку. В процесі виконання проектних робіт майбутні спеціалісти у сфері забезпечення державної безпеки збирають, систематизують і узагальнюють багатий оригінальний соціо-

культурний матеріал.

Для розвитку соціокультурної компетентності необхідно використовувати також рольові та ділові ігри, що імітують яку-небудь діяльність: подорож, екскурсія, захист туристичних проектів, конференція, круглий стіл тощо, ділові ігри знайомлять з майбутньою діяльністю з використанням іноземної мови.

7. При формуванні соціокультурної компетентності актуально використання інформаційно-комунікаційних технологій і технічних засобів навчання. Весь комплекс технічних засобів: обладнання мультимедійних лабораторій, лінгафонних аудиторій, інтерактивні дошки, магнітофони – потрібно застосовуватися як в ході практичного заняття з метою розвитку соціокультурних умінь в основних видах мовленнєвої діяльності (перш за все в аудіюванні), демонстрації автентичного мовного матеріалу, інтенсифікації освітнього процесу, так і в рамках самостійної роботи для фіксації іншомовного мовлення для подальшого використання на заняттях.

Використання Інтернету розширяє можливості викладача, оскільки полегшує доступ до інформації культурознавчого, країнознавчого, лінгвокраїнознавчого характеру, сучасних автентичних джерел соціокультурної та професійної інформації; допомагає оновлювати навчальний матеріал та формувати обсяг та складність інформації відповідно до мети заняття та рівня підготовленості майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки.

8. Важливим фактором формування соціокультурної компетентності є застосування таких форм, що інтенсифікують навчання, спонукають до активної роботи і разом з тим дають можливість регулювати темп та умо-

ви виконання діяльності. Особливий ефект дає поєднання індивідуальних форм роботи з колективними. До індивідуальних форм відносять роботу у фронтальному режимі, індивідуальне опитування, робота в парах, малих групах від трьох до п'яти учасників, колективні форми. Колективні форми роботи є ефективними для навчання міжкультурному спілкуванню, оскільки не тільки збільшують активний час діяльності майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки, але й знижують стан тривожності, допомагають подолати боязнь помилок.

9. Особливе значення для формування СКК має врахування викладачем ролі мотивації, що забезпечується низкою факторів, а саме: врахування досвіду, рівня підготовленості, психологічних особливостей, інтересів майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки; організація самостійної роботи, виконання індивідуальних завдань, проектних, дослідницьких робіт; імітація майбутньої професійної діяльності; забезпечення сприятливого психологічного клімату на практичному занятті; інформування майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки щодо критеріїв оцінювання їхніх здобутків, результатів роботи.

10. Формування СКК майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки рекомендується здійснювати на основі спеціально розробленої системи вправ і завдань, що складається з п'яти блоків, які спрямовані на формування культурознавчого, країнознавчого, лінгвокраїнознавчого, соціально-психологічного та соціолінгвістичного компонентів СКК. Кожен блок включає чотири види вправ і завдань: рецептивні, репродуктивні, продуктивні та творчі.

В процесі виконання рецептивних вправ закладається основа навчальних дій з новим соціокультурним матеріалом, відбувається актуалізація наявного досвіду міжкультурної взаємодії, знань за певними культурознавчими та країнознавчими темами, активізація умінь, навичок, способів діяльності, стимулювання інтересу до рідної та іншомовної культури.

При виконанні репродуктивних вправ формуються навички розпізнавання в тексті або в прослуханому фрагменті соціокультурних одиниць, добування інформації соціокультурного характеру та її відтворення. Це можуть бути вправи на пошук ключових слів і виразів, тренування сполучуваності лексичних одиниць, заповнення пропусків, відновлення інформації, співвіднесення, пошук еквівалентів, вибір правильної відповіді, розпізнавання типу тексту, контексту, виконання інструкцій, заповнення таблиць, інтерпретація, підстановка необхідної інформації тощо.

Продуктивні вправи направлені на розвиток вмінь використовувати отриману в ході читання або аудіювання соціокультурну інформацію в ситуаціях професійної взаємодії.

Творчі завдання застосовуються з метою виявлення та аналізу соціокультурних подібностей і відмінностей, вибору оптимальної комунікативної стратегії в ситуаціях професійної міжкультурної взаємодії, визначення свого місця та ролі в рамках міжкультурної комунікації, виховання особливих якостей особистості.

11. Процес формування СКК майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки передбачає обов'язкову позааудиторну роботу (самостійну роботу під керівництвом викладача та без його участі). Самостійна робота майбутніх спеціалістів

у сфері забезпечення державної безпеки є продовженням і доповненням аудиторної роботи під керівництвом викладача та етапом підготовки до самостійного використання іноземної мови для задоволення інформаційних потреб та участі у потенційних актах комунікації, вона включає читання оригінальної літератури; організацію свят, вистав, вікторин, конкурсів на іноземній мові; роботу в лінгвокраїнознавчому гуртку; пошук соціокультурного матеріалу в мережі Інтернет та довідкової літератури для підготовки доповідей, проєктів, пошукових конкурсів тощо.

12. Велике значення для формування СКК майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки має відбір викладачем підручників, посібників, інших методичних матеріалів з метою використання їх під час аудиторної та самостійної роботи. Серед основних вимог, що висуваються до структури та змісту підручника, виділяють такі: його автентичність; послідовність подачі соціокультурного матеріалу від заняття до заняття; зміст підручника має бути комунікативно спрямованим; у структурі параграфа має бути завдання для домашньої роботи; структура і зміст підручника мають забезпечувати оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності.

13. Пряме відношення до результатів формування СКК майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки має особистість викладача, який повинен свідомо впливати на навчальний процес. Викладачу необхідно створювати таку атмосферу спілкування, яку можна охарактеризувати як позитивну, доброзичливу, з елементами гумору, почуттям задоволення

досягнутими успіхами та впевненістю у кінцевому результаті навчання, що виступає важливим стимулом до навчання. Викладач повинен, показувати особисту зацікавленість при формулюванні соціокультурних завдань, вміти правильно використовувати всі засоби невербальної комунікації для забезпечення засвоєння навчального матеріалу, підтримки природного спілкування протягом заняття.

14. В заняття з іноземної мови необхідно включати завдання на узагальнення вивченого матеріалу, що сприяє систематизації соціокультурного матеріалу, актуалізації навичок та вмінь у межах вивчених тем.

15. Контроль набутих соціокультурних знань, вмінь та навичок здійснюється в ході навчального процесу у формі поточного контролю, на етапі завершення теми (тематичний та підсумковий контроль).

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Запропоновані методичні рекомендації щодо формування соціокультурної компетентності майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки не претендують на вичерпну повноту охоплення досліджуваного явища, в той же час є достатньо різнобічними. Рекомендації допускають поступові зміни й удосконалення відповідно до зростаючих вимог до формування СКК. Перспективи подальших розвідок полягають у розробці комплексу вправ, що спрямовані на формування соціокультурної компетентності майбутніх спеціалістів у сфері забезпечення державної безпеки в контексті їхньої майбутньої професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – 2-е изд., испр. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 336 с.
2. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник : [кол. авторів під кер. С. Ю. Ніколаєвої]. – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с.
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров; под ред. Е. С. Полат. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 272 с.
4. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Е. С. Рапацевич. – Минск : Современное слово, 2005. – 720 с.
5. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В. В. Сафонова. – Воронеж : Истоки, 1996. – 237 с.
6. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Издательство: Слово, 2008. – 624 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gal'skova N. D. Teory`ya obucheny`ya y`nostrannym yazykam: Ly`ngvody`dakty`ka y` metody`ka: ucheb. posoby`e dlya stud. ly`ngv. un-tov y` fak. y`n. yaz. vyssh. ped. ucheb. zavedeny`j / N. D. Gal'skova, N. Y`. Gez. – 2-e y`zd., y`spr. – M. : Y`zdatel'sky`j centr «Akademy`ya», 2005. – 336 s.
2. Metody`ka vy`kladannya inozemny`x mov u serednix navchal`ny`x zakladax: pidruchny`k : [kol. avtoriv pid ker. S. Yu. Nikolayevoyi]. – K. : Lenvit, 1999. – 320 s.
3. Novyye pedagogy`chesky`e y` y`nformacy`onnyye texnologyy` v sy`steme obrazovany`ya : ucheb. posoby`e dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeny`j / E. S. Polat, M. Yu. Buxarky`na, M. V. Moy`seeva, A. E. Petrov; pod red. E. S. Polat. – 3-e y`zd., y`spr. y` dop. – M. : Y`zdatel'sky`j centr «Akademy`ya», 2008. – 272 s.
4. Pedagogy`ka: Bol'shaya sovremennaya entsyklopedy`ya / E. S. Rapacevych. – My`nsk : Sovremennoe slovo, 2005. – 720 s.
5. Safonova V. V. Y`zucheny`e yazykov mezhdunarodnogo obshheny`ya v kontekste dy`aloga kul`tur y` cy`vy`ly`zacy`j / V. V. Safonova. – Voronezh : Y`stoky`, 1996. – 237 s.
6. Ter-My`nasova S. G. Yazyk y` mezhkul`turnaya kommuny`kacy`ya / S. G. Ter-My`nasova. – M. : Y`zdatel'stvo: Slovo, 2008. – 624 s.